

სამომხმარებლო ხელშეკრულებაში სტანდარტული პირობების სამართლიანობის კონტროლის სისტემა ევროკავშირსა და საქართველოში

I. შესავალი

დღეისათვის სიახლე არაა 2014 წელს ევროკავშირთან დადებული ასოცირების შეთანხმება და საქართველოს მიერ ნაკისრი ვალდებულებები ეროვნული კანონმდებლობის ევროკავშირის სამართალთან ჰარმონიზაციის შესახებ. საქართველოს პერსპექტივიდან, ასოცირების შეთანხმება ეროვნული კანონმდებლობის ევროპეიზაციის საფუძველია¹ და სამართლიანად არის შეფასებული ქვეყნის სამართლებრივი განვითარების „ღირებულებით კონსტიტუცია“². ასოცირების შეთანხმების საფუძველზე გატარებული და მომავალში განსახორციელებელი სამართლებრივი რეფორმები უამრავ სიახლეს შეიცავს. სამართლის ერთ-ერთი სფერო, რომლის რეფორმირების მზაობა უკვე დიდი ხანია გაცხადებულია – მომხმარებელთა უფლებების დაცვის სამართალია. ამ მიმართულებით გადადგმულია არაერთი ქმედითი ნაბიჯი, რის შედეგადაც 2022 წლის 29 მარტს მიღებულ იქნა საქართველოს კანონი „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“³, რითაც საფუძველი ჩაეყარა მომხმარებლის პატივისცემაზე დამყარებული ქცევის კულტურის⁴ ევროპული მოდელის დამკვიდრებას საქართველოში.

* სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, თბილისის საქალაქო სასამართლოს მოსამართლე. ORCID: 0000-0001-9079-4526.

¹ ზოიძე ბ., ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმების ძირითადი გამოწვევები ქართული კერძო სამართლისათვის, ჟურნ. „კერძო სამართლის მიმოხილვა“, N2, 2019, 12.

² იქვე.

³ ახალი კანონის მიღება ინიცირებული იქნა 2019 წლის ივნისში, რასაც წინ უძღოდა საქართველოს პარლამენტის ევროპასთან ინტეგრაციის კომიტეტთან არსებული სამუშაო ჯგუფის ხანგრძლივი სამუშაო პროცესი. „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის პროექტზე 2013 წელს დაიწყო მუშაობა. პროცესში მონაწილეობდნენ საქართველოს საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოების, მომხმარებელთა უფლებების დამცველი არასამთავრობო ორგანიზაციების, ბიზნესის წარმომადგენლები და ექსპერტები. შეად., რეგულირების ზეგავლენის შეფასება საქართველოს კანონპროექტზე „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“, თბილისი, 2019.

⁴ „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის პირველი მუხლი.

„მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონი შეიქმნა მომხმარებელთა უფლებების დაცვის თაობაზე სხვადასხვა დროს მიღებული ევროკავშირის ექვსი დირექტივის და „მომხმარებლის დაცვის შესახებ კანონების აღსრულების შესახებ“ რეგულაციის მიხედვით⁵. ხელშეკრულების უსამართლო სტანდარტული პირობები მონესრიგებულია „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მეხუთე თავით. თავის მხრივ, კანონის ამ თავში ასახული დებულებები შესაბამისობაშია „სამომხმარებლო ხელშეკრულების უსამართლო პირობების შესახებ“ ევროპის საბჭოს 1993 წლის 5 აპრილის 93/13/EEC დირექტივასთან (შემდგომში დირექტივა)⁶.

მართალია, კანონში ასახული დებულებები ფაქტობრივად იმეორებენ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 342-ე-348-ე მუხლების დათქმებს სტანდარტული პირობების შინაარსისა და ბათილად ცნობის ზოგადი საფუძველების შესახებ, თუმცა კანონის მოქმედების სფერო უფრო სპეციფიკურია და ფოკუსირებულია მხოლოდ მოვაჭრესა და მომხმარებელს შორის არსებულ სახელშეკრულებო ურთიერთობებზე⁷. ნიშანდობლივია, რომ კანონის მიხედვით, მომხმარებლის უფლებების დასაცავად უპირატესობა ენიჭება შესაბამისი სფეროს მარეგულირებელ სპეციალურ კანონმდებლობას, თუ იგი არ აუარესებს მომხმარებლის ამ კანონით დადგენილ უფლებებს⁸.

⁵ 1. ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2011 წლის 25 ოქტომბრის დირექტივა „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“, რომელიც ცვლის საბჭოს 92/13 და ევროპარლამენტის 1999/44 დირექტივებს და ევროპარლამენტისა და საბჭოს 97/7 დირექტივას; 2. 1998 წლის 16 თებერვლის ევროპარლამენტისა და საბჭოს 98/6/EC დირექტივა „მომხმარებელთათვის შეთავაზებულ პროდუქტებზე ფასების მითითებისას მომხმარებელთა დაცვის შესახებ“; 3. 2005 წლის 11 მაისის ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2005/29/EC დირექტივა „შიდა ბაზარზე კომპანიასა და მომხმარებელს შორის უსამართლო სავაჭრო პრაქტიკის შესახებ“ (დირექტივა უსამართლო სავაჭრო პრაქტიკის შესახებ); 4. ევროპარლამენტისა და საბჭოს 1999 წლის 25 მაისის 1999/44/EC დირექტივა „სამომხმარებლო საქონლის რეალიზაციის გარკვეული ასპექტებისა და მათთან დაკავშირებული გარანტიების შესახებ“; 5. საბჭოს 1993 წლის 5 აპრილის 93/13/EEC დირექტივა სამომხმარებლო ხელშეკრულებების უსამართლო პირობების შესახებ; 6. ევროპარლამენტისა და საბჭოს 2009 წლის 23 აპრილის 2009/22/EC დირექტივა „მომხმარებლის ინტერესების დამცავი ღონისძიებების შესახებ“; 2004 წლის 27 ოქტომბრის რეგულაცია „მომხმარებლის დაცვის შესახებ კანონების აღსრულებაზე პასუხისმგებელ ეროვნულ ორგანოებს შორის თანამშრომლობის შეახებ“ (რეგულაცია მომხმარებლის დაცვის სფეროში თანამშრომლობის შესახებ) – დაახლოება უნდა მოხდეს შემდეგ მუხლებთან: 3(c); 4(3)-(7); 13(3); 13(4). 3; შეად., განმარტებითი ბარათი „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის პროექტზე, <<https://info.parliament.ge/file/1/BillReviewContent/224265>> [25.07.2023].

⁶ Council Directive 93/13/EEC on Unfair Terms in Consumer Contracts, 5 April 1993.

⁷ „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლის პირველი პუნქტი.

⁸ იქვე, მე-2 მუხლის მე-3 პუნქტი.

სტატიის მიზანია ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს პრაქტიკის განზოგადების საფუძველზე წარმოაჩინოს „სამომხმარებლო ხელშეკრულებების უსამართლო პირობების შესახებ“ საბჭოს 1993 წლის 5 აპრილის 93/13/EEC დირექტივის მოქმედების ფარგლები და ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს⁹ პრაქტიკით დამკვიდრებული მიდგომა ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობათა უსამართლოდ შეფასების შესახებ.

კვლევის ფარგლებში განხილული იქნება ისეთი საკითხები, როგორცაა, დირექტივის მნიშვნელობა და მისი ასახვა ქართულ კანონმდებლობაში; სახელშეკრულების „სუსტი“ მხარის კონცეფცია და მისი გამოვლინება სამომხმარებლო ხელშეკრულებებში; რაში მდგომარეობს სტანდარტული პირობების საფრთხე მომხმარებლისთვის და შინაარსობრივად ხელშეკრულების როგორ დათქმაში შეიძლება გამოვლინდეს ეს საფრთხე; როგორია ხელშეკრულების პირობის კეთილსინდისიერების შეფასების ტესტი და რა შემთხვევები უნდა მიეკუთვნოს უფლებებისა და მოვალეობების გაუმართლებელ დისბალანსს მომხმარებლის საზიანოდ.

II. სამომხმარებლო ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების რეგულირების მიზანი და დასაბუთება

ხელშეკრულება, როგორც მხარეთა თვითბოჭვისა და სამართლებრივად აღსრულებადი უფლებამოვალეობების წარმოშობის საფუძველი, სახელშეკრულებო სამართლის ქვაკუთხედაა,¹⁰ რომელიც ემყარება ხელშეკრულების თავისუფლებისა და კერძო ავტონომიის პრინციპებს. ხელშეკრულების თავისუფლების იდეა ხელშეკრულების დადებისა და მისი შინაარსის განსაზღვრის უფლებამოსილებაში ვლინდება, თუმცა იგი არ არის აბსოლუტური ხასიათის. ამიტომაც, უმეტეს სამართლებრივ სისტემებში არსებობს კერძო ავტონომიის, იგივე სახელშეკრულებო თავისუფლების შეზღუდვის არაერთი საფუძველი¹¹. ეს იმით არის განპირობებული, რომ სახელშეკრულებო პირობების ნამდვილობა მხოლოდ მხარეთა ნებით ვერ იქნება გამყარებული. მათი ნამდვილობა და აღსრულებადობა დამოკიდებულია საკანონმდებლო მონესრიგების ჩარჩოზე, რომელიც, ერთი

⁹ თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ მართლმსაჯულების სასამართლოს არ შეუძლია არსებითად იმსჯელოს და გადაწყვიტოს დავა. თავისი იურისდიქციის ფარგლებში სასამართლო იღებს წინასწარ გადაწყვეტილებებს დირექტივის ინტერპრეტაციასთან დაკავშირებით.

¹⁰ Schulze R., Zoll F., *European Contract Law*, 3rd Ed., Hart Publishing, 2021, 39.

¹¹ სამოქალაქო კოდექსის კომენტარები, ნ. I, თბილისი, 2017, 58; ქანტურია ლ., სამოქალაქო სამართლის ზოგადი ნაწილი, თბილისი, 2011, 93; ზოიძე ბ., ევროპული სამართლის რეცეფცია საქართველოში, თბილისი, 2005, 284. Zimmermann R., *The New German Law of Obligations, Historical and Comparative Perspectives*, Oxford University Press, 2005, 206.

მხრივ, ქმნის სახელშეკრულებო ბოჭვის საფუძველს, ხოლო, მეორე მხრივ, ადგენს სახელშეკრულებო ბოჭვისაგან გათავისუფლების მექანიზმს¹².

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტებით, სახელშეკრულებო სამართლის ნორმები შეეხება ურთიერთობებს, რომელთა წარმოშობაც დაკავშირებულია პირთა ნებაზე, მათ შორის ამა თუ იმ საკითხზე შეთანხმების მიღწევაზე. სახელშეკრულებო სამართლის მიზანია, განსაზღვროს ის სამართლებრივი შედეგები, რომლებიც პირთა შორის შეთანხმებას მოჰყვება და შექმნას საფუძველი, რომ შეთანხმებას სახელმწიფო ცნობს როგორც მხარეთა ვალდებულების წარმოშობის წყაროს და საჭიროების შემთხვევაში იძულებით აღასრულებს მას. ამდენად, ხელშეკრულების ბათილობის საფუძველების განსაზღვრა არსობრივად ნიშნავს, რომ ამა თუ იმ შემთხვევაში, სახელმწიფო არ ცნობს ხელშეკრულებას, როგორც სამართლებრივი მოთხოვნის წარმომშობ ინსტრუმენტს და შესაბამისად, უარს ამბობს მის იძულებით აღსრულებაზე. ამა თუ იმ საფუძველით ხელშეკრულების ბათილად მიჩნევა არ გულისხმობს ქმედების სამართალდარღვევად განსაზღვრას ან რაიმე ფორმით პასუხისმგებლობის დაკისრებას. უფრო მეტიც, ხელშეკრულების ბათილობა არ ზღუდავს პირის თავისუფალი მოქმედების ფარგლებს. ხელშეკრულების ბათილობის საფუძველების განსაზღვრით სახელმწიფო ნეგატიურად არ ერევა ორი პირის კერძო ავტონომიაში, მათ მიერ სამოქალაქო ურთიერთობების ნების შესაბამისად წარმართვაში, არამედ იგი უარს ამბობს თავისი პოზიტიური ვალდებულებების (ხელშეკრულების ცნობისა და აღსრულების) შესრულებაზე¹³.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი ევროპულ კერძო სამართლებრივ ტრადიციებზე დაყრდნობით¹⁴ ადგენს ხელშეკრულების ბათილად ცნობის კლასიკურ საფუძველებს, რომლებსაც მიეკუთვნება დაუშვებელი, მერყევად ბათილი და საცილო გარიგებები. ხელშეკრულების ბათილად ცნობის შესაბამისი საფუძველის მისადაგება კონკრეტული ხელშეკრულებისადმი დამოკიდებულია მოთხოვნის დამფუძნებელი ნორმის დისპოზიციით განსაზღვრულ წინაპირობათა ფაქტობრივ შემადგენლობაზე. ხელშეკრულების მხარეთა ნების ფორმირების მოტივი, მიზანი ანდა საშუალება გავლენას ახდენს როგორც შეთანხმების ნამდვილობაზე, ასევე მისი ბათილად ცნობის ლეგიტიმაციაზე, რაც კონკრეტული შემთხვე-

¹² Bix B.H., *Theories of Contract Law, Comparative Contract Law*, Edward Elgar Publishing, 2017, 11.

¹³ შეად., საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 29 დეკემბრის №3/7/679 გადაწყვეტილება საქმეზე, „შპს სამაუნეებლო კომპანია რუსთავი 2“ და „შპს ტელეკომპანია საქართველო“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

¹⁴ ზოიძე ბ., ევროპული კერძო სამართლის რეცეფცია საქართველოში, თბილისი, 2005, 122 და შემდგომში; ზოიძე ბ., ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმების ძირითადი გამოწვევები ქართული კერძო სამართლისათვის, ჟურნ. „კერძო სამართლის მიმოხილვა“, N2, 2019, 12-15.

ვიდან გამომდინარე, შეიძლება აღემატებოდეს მხარეთა არჩევანისა და ხელშეკრულების შინაარსის თავისუფლად განსაზღვრის პატივისცემას¹⁵.

გარდა ამისა, ლიბერალური სახელშეკრულებო სამართლის საფუძველში არსებული პოლიტიკური მიზანი – ხელშეკრულების თავისუფლება მხარეებისთვის, რომლებიც თანასწორად მიიჩნევიან, მათზე თანაბრად მოქმედი წესებით¹⁶ თანდათან შეიცვალა. მეოცე საუკუნე გამოირჩევა კერძო სამართალზე სოციალური სამართლიანობის მზარდი გავლენით. კლასიკური იურიდიული აზროვნების ლიბერალურმა კონცეფციებმა ვერ შეითავსეს კერძო ავტონომიისა და ხელშეკრულების თავისუფლების გაგების ფაქტობრივი ტრანსფორმაცია იმ იდეამდე, რომ სხვადასხვა გარემოებაში ხელშეკრულების დადებისას მხარეები არ არიან თანაბრად ავტონომიური და თავისუფალნი. ამ ტრანსფორმაციამ წარმოშვა ერთი მხარის ინტერესების სასარგებლოდ ხელშეკრულების თავისუფლების შეზღუდვის ლეგიტიმური დასაბუთება¹⁷, რასაც საფუძველად უდევს პირთა კატეგორიზაცია „ძლიერ“ და „სუსტ“ მხარეებად და მათ შორის სავაჭრო ძალაუფლებისა და ინფორმაციული ასიმეტრიის არსებობის დაშვება¹⁸. ეს მიდგომა ძირითადად ეფუძნება იმ კონცეფციას, რომ სტანდარტული პირობებით დადებული ხელშეკრულების დროს, მხარეები კი არ თანხმდებიან ხელშეკრულების პირობებზე, არამედ ერთი მხარე (სუსტი) პირდაპირ ეთანხმება მეორის მიერ (ძლიერის) შეთავაზებულ პირობებს და ამიტომაც, ეს პირობები საჭიროებს საკანონმდებლო რეგულირებას¹⁹.

ამ მხრივ, განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ევროკავშირის სახელშეკრულებო სამართალი, რომელმაც განვითარება დაიწყო მეოცე საუკუნის ბოლოს და მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია ნევრი სახელმწიფოების სახელშეკრულებო სამართლის ტრადიციულ გაგებაზე. უპირველეს ყოვლისა, ეს გავლენა მომდინარეობს დირექტივების გრძელი სიიდან, რომლებიც შექმნილია იმის უზრუნველსაყოფად, რომ მიღწეულ იქნეს მომხმარებლის, როგორც ხელშეკრულების სუსტი მხარის, უფლებების დაცვის არსებითად ჰარმონიზებული მინიმალური დონე²⁰. „სუსტი“

¹⁵ Bix B.H., *Theories of Contract Law, Comparative Contract Law*, Edward Elgar Publishing, 2017, 15.

¹⁶ De Elizalde F., *Standardisation of Agreement in EU Law? An Adieu to the Contracting*, in: *New Directions in European Private Law*, Edited by M. Durovic and T. Tridimas, Hart Publishing, 2021, 38.

¹⁷ Marini G., *Critical Comparative Contract Law, Comparative Contract Law*, Edward Elgar Publishing, 2017, 95.

¹⁸ *Standardisation of Agreement in EU Law? An Adieu to the Contracting*, in: *New Directions in European Private Law*, Edited by M. Durovic and T. Tridimas, Hart Publishing, 2021, 38.

¹⁹ Howells G., Twigg-Flesner Ch., Wilhelmsson Th., *Rethinking EU Consumer Law*, Routledge, 2018, 134; D'Agostino E., *Contracts of Adhesion Between Law and Economics, Rethinking the Unconscionability Doctrine*, Springer, 2015, 7.

²⁰ Howells G., Twigg-Flesner Ch., Wilhelmsson Th., *Rethinking EU Consumer Law*, Routledge, 2018, 129.

მხარის კონცეფციის აღიარებამ, ბათილად ცნობის კლასიკურ საფუძველთან ერთად, ევროპულ სახელშეკრულებო სამართალში ჩამოაყალიბა ხელშეკრულების პირობათა სამართლიანობის კონტროლის სისტემა, უსამართლო პირობების ბათილად ცნობის დამოუკიდებელი საფუძველებით.

სახელშეკრულებო სამართლიანობის მხარდაჭერისა და ამავედროულად, სახელშეკრულებო თავისუფლების შეზღუდვის ერთ-ერთი აშკარა გამოხატულებაა ხელშეკრულების სუსტი მხარის – მომხმარებლის, დაცვა ხელშეკრულების იმ პირობათა შესაძლო უსამართლობისაგან, რომელზეც მხარეთა შორის მოლაპარაკება ინდივიდუალურად არ გამართულა²¹. ევროკავშირის კერძო სამართლის ერთ-ერთი საყრდენია მოლაპარაკების გარეშე დადებული ხელშეკრულების პირობების სამართლიანობის კონტროლი, რომელიც დადგენილია დირექტივის და ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს მიერ ამ დირექტივის ინტერპრეტაციის შედეგად²². ამ მხრივ, დირექტივას მიიჩნევენ ევროპული კანონმდებლის მნიშვნელოვან ნაბიჯად სახელშეკრულებო სამართლიანობისადმი ერთიანი ევროპული მიდგომის დასამკვიდრებლად²³. იგი განსაკუთრებულ როლს ასრულებს ევროპულ კანონმდებლობაში²⁴ და მომხმარებელთა უფლებების დაცვის ერთ-ერთ ყველაზე ქმედით სამართლებრივ ინსტრუმენტადაა აღიარებული.²⁵ დირექტივა ფოკუსირებულია სახელშეკრულებო ურთიერთობთა კონკრეტულ სეგმენტზე, ეს არის სამომხმარებლო ხელშეკრულებები, რომლებიც დაფუძნებულია სტანდარტულ ფორმებზე ანდა სტანდარტულ პირობებზე. სხვა შემთხვევები მისი მოქმედების ფარგლებს მიღმა რჩება²⁶. კერძოდ, დირექტივა ეფუძნება იმ კონცეფციას, რომ ხელშეკრულების პირობების კონტროლი გამართლებულია მოვაჭრეთა ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების აღსაკვეთად²⁷. აღნიშნული ნათლად გამომდინარეობს დირექტივის განმარტებიდან, რომლის მიხედვით, „საქონლისა და მომსახურების შემძენი სასურველია, დაცული იყოს მოვაჭრის მიერ ძალაუფლების ბოროტად გამოყენებისაგან, კერძოდ, კაბალური ტიპური ხელშეკრულებებისა და ხელშეკრულებებში განუყოფელი უფლებების უსამართლო

²¹ Schulze R., Zoll F., *European Contract Law*, 3rd Ed., Hart Publishing, 2021, 86.

²² De Elizalde F., *Standardisation of Agreement in EU Law? An Adieu to the Contracting*, in: *New Directions in European Private Law*, Edited by M. Durovic and T. Tridimas, Hart Publishing, 2021, 42.

²³ Howells G., Twigg-Flesner Ch., Wilhelmsson Th., *Rethinking EU Consumer Law*, Routledge, 2018, 129.

²⁴ Schulze R., Zoll F., *European Contract Law*, 3rd Ed., Hart Publishing, 2021, 87.

²⁵ იქვე, 173.

²⁶ Howells G., Twigg-Flesner Ch., Wilhelmsson Th., *Rethinking EU Consumer Law*, Routledge, 2018, 135.

²⁷ Kotz H., *European Contract Law*, 2nd Ed., Oxford University Press, 2017, 124.

გაუთვალისწინებლობისგან²⁸. ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ *Océano Grupo-ის* საქმეში განმარტა, რომ „დირექტივით შემოღებული დაცვის სისტემა ემყარება იმ აზრს, რომ მომხმარებელი სუსტ მდგომარეობაშია გამყიდველის ან მიმწოდებელთან შედარებით, როგორც მისი ვაჭრობის უნარის, ისე ცოდნის დონის მიხედვით. ეს იწვევს იმას, რომ მომხმარებელი ეთანხმება გამყიდველის ან მიმწოდებლის მიერ წინასწარ შედგენილ პირობებს, მათ შინაარსზე გავლენის მოხდენის გარეშე“²⁹.

III. სტანდარტული პირობების რეგულირების საფუძვლები საქართველოში

ქართულ კერძო სამართალში ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობათა სამართლიანობის კონტროლის სისტემა მოწესრიგებულია საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 342-ე-348-ე მუხლებით. ნიშანდობლივია, რომ საქართველოში ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების შესახებ დებულებები გერმანიის „სტანდარტული პირობების შესახებ“ აქტის გავლენით ჩამოყალიბდა³⁰, რითაც დირექტივის დებულებათა ძირითადი ნაწილი სამოქალაქო კოდექსში პირდაპირ აისახა³¹. საქმე იმაშია, რომ გერმანიის 1976 წლის აქტმა „სტანდარტული პირობების შესახებ“ ფაქტობრივად გზამკვლევის ფუნქცია შეასრულა დირექტივის ფორმირებისთვის. აქტის მიხედვით, სტანდარტული პირობებით დადებულ ხელშეკრულებებში პირობათა სამართლიანობის კონტროლი ვრცელდებოდა ყველაზე, ვინც ინდივიდუალური მოლაპარაკების გარეშე ეთანხმებოდა ერთი მხარის მიერ ხელშეკრულების წინასწარ ჩამოყალიბებულ პირობებს. აქტი ითვალისწინებდა სტანდარტულ პირობებზე კონტროლის სამ ძირითად ელემენტს: 1. პირობის ხელშეკრულებაში ჩართვის კონტროლი; 2. კონტროლი *contra proferentem* განმარტებით – ორაზროვანი პირობის განმარტება მეორე მხარის სასარგებლოდ და 3. შინაარსის კონტროლი³².

²⁸ Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on Consumer Rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/5, recital 9.

²⁹ Judgement of 27 June 2000, joint Cases C-240/98 to C-244/98; Rott P., *Unfair Contract Terms*, in: *Research Handbook on EU Consumer and Contract Law*, Edited by Ch. Twigg-Flesner, Edward Elgar Publishing, 2016, 288.

³⁰ ზოიძე ბ., ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმების ძირითადი გამოწვევები ქართული კერძო სამართლისათვის, *ჟურნ. „კერძო სამართლის მიმოხილვა“*, N2, 2019, 21.

³¹ მაისურაძე დ., სულხანიშვილი ე., ვაშაყიძე გ., ევროკავშირის კერძო სამართალი, გადაწყვეტილებები და მასალები, თბილისი, 2018, 44; ჯორბენაძე ს., ხელშეკრულების თავისუფლება სამოქალაქო სამართალში, თბილისი, 2017, 225.

³² Schulze R., Zoll F., *European Contract Law*, 3rd Ed., Hart Publishing, 2021, 180.

ამდენად, მიუხედავად იმისა, რომ სამომხმარებლო ხელშეკრულების უსამართლო პირობების დირექტივის მიღება მნიშვნელოვან ეტაპად მიიჩნევა ევროკავშირის სახელშეკრულებო სამართლის ისტორიაში, მას ძირეულად არ შეუცვლია გერმანული სახელშეკრულებო სამართალი, ვინაიდან ხელშეკრულების პირობების კონტროლის გერმანული მოდელი წინ უსწრებდა ევროკავშირის დონეზე ამ საკითხის მოწესრიგებას³³ და არსებითი გავლენა იქონია დირექტივის შინაარსზე³⁴. თუმცა 2002 წლის რეფორმის შემდეგ ხელშეკრულების უსამართლო პირობების მომწესრიგებელი დებულებები პირდაპირ გერმანიის სამოქალაქო კოდექსში შეიტანეს, რითაც განხორციელდა ზოგადი სახელშეკრულებო და სამომხმარებლო სახელშეკრულებო სამართლის ჰარმონიზაცია ერთ აქტში³⁵.

საქართველოს კანონმდებლობაში დირექტივის დებულებები შემოვიდა ასოცირების შეთანხმების გავლენით, „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მიღების გზით. ხელშეკრულების სტანდარტული უსამართლო პირობების კონტროლის სისტემა მოცემულია კანონის მეხუთე თავში, რომელიც წარმოდგენილია სამი მუხლით. კანონის 21-ე მუხლი განსაზღვრავს სტანდარტული პირობების ნამდვილობის საფუძვლებს; იგი მითითებს აკეთებს სტანდარტული პირობების მაკვალიფიცირებელ წინაპირობებზე (21.1.)³⁶ და მტკიცების ტვირთის გადანაწილებაზე (21.2.)³⁷. ასევე ადგენს პირობათა გამჭვირვალობის პრინციპს და მათი განმარტების *contra proferentem* სტანდარტს, რომელიც გამოიყენება ორაზროვანი პირობების მიმართ³⁸.

კანონის 22-ე მუხლი ეხება ხელშეკრულების უსამართლო სტანდარტული პირობების ბათილობას. მასში მოცემულია პირობათა უსამართლობის შეფასების ზოგადი კრიტერიუმები, როგორცაა, კეთილსინდისიერების პრინციპი და ხელშეკრულებით გათვალისწინებული უფლებებისა და მოვალეობების გაუმართლებელი დისბალანსი მომხმარებლის საზიანოდ (22.1);³⁹ ასევე დამატებითი კრიტერიუმები, რომლებიც გასათვალისწინებელია პირობის უსამართლობის შეფასებისას (22.2)⁴⁰. მესამე პუნქტი მოიცავს ბათილი სტანდარტული პირობე-

³³ Zimmermann R., *Consumer Contract Law and General Contract Law, The New German Law of Obligations: Historical and Comparative Perspectives*, Oxford University Press, 2005, 15/77.

³⁴ D'Agostino E., *Contracts of Adhesion Between Law and Economics, Rethinking the Unconscionability Doctrine*, Springer, 2015, 66.

³⁵ Zimmermann R., *Consumer Contract Law and General Contract Law, The New German Law of Obligations: Historical and Comparative Perspectives*, Oxford University Press, 2005, 2/77.

³⁶ Council Directive 93/13/EEC on Unfair Terms in Consumer Contracts, 5 April 1993, Art. 3.2.

³⁷ იქვე.

³⁸ იქვე, Art. 5.

³⁹ იქვე, Art. 3.1.

⁴⁰ იქვე, Art. 4.

ბის საორიენტაციო ჩამონათვალს⁴¹. მეოთხე პუნქტი ეთმობა სტანდარტული პირობის ბათილობის შედეგებს. კანონის 23-ე მუხლში ასახულია ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების ბათილობასთან დაკავშირებულ გამონაკლისები⁴².

საგულისხმოა, რომ კანონის მიღებას გავლენა არ მოუხდენია სამოქალაქო კოდექსის იმ დებულებებზე, რომლებიც ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების მონესრიგებას ეხება. სამოქალაქო კოდექსის ამ ნაწილმა შეინარჩუნა თავისი ავთენტურობა და აგრძელებს მოქმედებას, როგორც სტანდარტული პირობების მარეგულირებელი ზოგადი საფუძველი მთელი სახელშეკრულებო სამართლისათვის. კოდექსისგან განსხვავებით, კანონის რეგულირება გაცილებით ვიწროა და დირექტივის მსგავსად, ფოკუსირებულია მხოლოდ სამომხმარებლო ხელშეკრულებებზე. კერძოდ, იმისათვის, რომ ხელშეკრულების სტანდარტული პირობა კანონის რეგულირების ფარგლებში მოექცეს, იგი უნდა აკმაყოფილებდეს კუმულაციურად განსაზღვრულ წინაპირობებს. უპირველეს ყოვლისა, ხელშეკრულება უნდა მიეკუთვნებოდეს სამომხმარებლოს: 1. საქონლის ან მომსახურების შექმნა პირადი მოხმარების მიზნით გამოსაყენებლად ან/და შერეული მიზნის ხელშეკრულებები, სადაც პირადი მოხმარების ინტერესი კომერციულ ინტერესზე უპირატესია⁴³; 2. პირობების შემთავაზებელი უნდა ექცეოდეს კანონით განსაზღვრული მოვაჭრის დეფინიციის ქვეშ⁴⁴, ხოლო პირობების მიმღები უნდა იყოს მომხმარებელი⁴⁵; 3. ხელშეკრულების პირობა უნდა პასუხობდეს სტანდარტული პირობის მაკვალიფიცირებელ წინამძღვრებს – პირობა უნდა იყოს მოვაჭრის მიერ მომხმარებლისათვის დადგენილი, წინასწარ ჩამოყალიბებული, მრავალჯერადი გამოყენებისთვის გამიზნული⁴⁶. ინდივიდუალურად შეთანხმებული პირობა არ ექცევა არც დირექტივის და არც კანონის ამ თავით გათვალისწინებული დაცვითი ღონისძიებების მოქმედების ფარგლებში. დირექტივის განმარტებიდან პირდაპირ გამომდინარეობს, რომ დირექტივა ეხება მხოლოდ იმ სახელშეკრულებო პირობებს, რომლებიც ინდივიდუალურად არ იქნა შეთანხმებული⁴⁷. სწორედ ის ფაქტი, რომ ხელშეკრულების შინაარსზე ინდივიდუალური მოლაპარაკება არ გამართულა, ამართლებს საკანონმდებლო ჩარევის გზით ხელშეკრულებო ბოჭვაზე ზემოქმედებას მომხმარებლის სასარგებ-

⁴¹ იქვე, Art. 3.3, Annex, par. 1.

⁴² იქვე, Annex, par. 2.

⁴³ „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლის პირველი და მე-2 პუნქტები.

⁴⁴ იქვე, მე-4 მუხლის „თ“ ქვექვეპუნქტი.

⁴⁵ იქვე, მე-4 მუხლის „ი“ ქვეპუნქტი.

⁴⁶ იქვე, 22-ე მუხლის, პირველი პუნქტი.

⁴⁷ Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on Consumer Rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/5, recital 12.

ლოდ. ამ შემთხვევაში, მომხმარებლისთვის უკიდურესად უსამართლო პირობების კონტროლის თავიდან აცილება ვერ იქნება გამართლებული მეორე მხარის ხელშეკრულების თავისუფლებისა და კერძო ავტონომიის არგუმენტებით⁴⁸. ამასთან, იმის მტკიცების ტვირთი, რომ ხელშეკრულების სტანდარტული პირობა მხარეებმა ინდივიდუალურად შეათანხმეს, მოვაჭრეს ეკისრება⁴⁹. ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ საქმეში – **XZ v. Ibercaja Banco SA** აღნიშნა, რომ მომხმარებლის მიერ ხელშეკრულების პირობის ქვეშ გაკეთებული მინაწერი იმის შესახებ, რომ იგი გაეცნო პირობას, ის მისთვის გასაგებია და ეთანხმება მის შინაარსს, ჯერ კიდევ არ მიუთითებს იმაზე, რომ ეს პირობა ინდივიდუალურად შეთანხმდა.⁵⁰ გადამწყვეტია, რამდენად შეეძლო მომხმარებელს ამ პირობის შინაარსზე ზემოქმედების შესაძლებლობა.

კანონის მეხუთე თავის მოქმედება იზღუდება ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების შეფასების უსამართლობის ტესტიდან ხელშეკრულების ძირითადი საგნის გამორიცხვით. კერძოდ, პირობის უსამართლობის შეფასებისას არ გაითვალისწინება არც ხელშეკრულების ძირითადი საგნის არსი და არც ფასისა და ანაზღაურების მისაწოდებელ საქონელთან ან მომსახურებასთან შესაბამისობა⁵¹. იმავე დანაწესს შეიცავს დირექტივის მე-4 მუხლის მე-2 პუნქტი, რომელიც აღმოჩნდა დირექტივის ყველაზე საკამათო ნაწილი, განსაკუთრებით ფინანსური მომსახურების სფეროში⁵². ფაქტობრივად, დირექტივის ფარგლებში კონტროლს ექვემდებარება იმ დამხმარე პირობების სამართლიანობა, რომლებიც წარმოდგენილია ხელშეკრულებაში სტანდარტული დებულებების სახით⁵³.

ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს განმარტებით, ხელშეკრულების პირობები, რომლებიც ხვდება „ხელშეკრულების ძირითადი საგნის“ კონცეფციაში, უნდა იქნეს გაგებული, როგორც ის პირობები, რომლებიც ასახავს ხელშეკრულების ძირითად ვალდებულებებს და ახასიათებს მათ⁵⁴. ამის საპი-

⁴⁸ Schulze R., Zoll F., *European Contract Law*, 3rd Ed., Hart Publishing, 2021, 57.

⁴⁹ „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 22-ე მუხლის მე-2 პუნქტი.

⁵⁰ **XZ v Ibercaja Banco, SA** [CJEU], C-452/18, 9 July 2020.

⁵¹ „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 22 მუხლის მე-3 პუნქტის ბოლო წინადადება.

⁵² Rott P., *Unfair Contract Terms*, in: *Research Handbook on EU Consumer and Contract Law*, Edited by Ch. Twigg-Flesner, Edward Elgar Publishing, 2016, 293.

⁵³ De Elizalde F., *Standardisation of Agreement in EU Law? An Adieu to the Contracting*, in: *New Directions in European Private Law*, Edited by M. Durovic and T. Tridimas, Hart Publishing, 2021, 42.

⁵⁴ **Ruxandra Paula Andricuic and Others v Banca Românească SA**[CJEU], C-186/16, 20 September 2017; **Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid v Asociación de Usuarios de Servicios Bancarios (Ausbanc)** [CJEU], C-484/08, 3 June 2010; **Jean-Claude Van Hove v CNP Assurances SA** [CJEU], C-96/14, 23 April 2015.

რისპიროდ, პირობები, რომლებიც მხოლოდ დამხმარეა, არ ხვდება „ხელშეკრულების ძირითადი საგნის“ ცნებაში⁵⁵. იმისათვის, რომ დადგინდეს, ექცევა თუ არა პირობა „ხელშეკრულების ძირითადი საგნის“ კონცეფციაში, გასათვალისწინებელია ხელშეკრულების ბუნება, ზოგადი სქემა და მისი სამართლებრივი და ფაქტობრივი კონტექსტი⁵⁶.

მიუხედავად ამ საგამონაკლისო დათქმისა, პირობა, რომელიც ადგენს ხელშეკრულების ძირითად საგანს, შესაძლოა მაინც მოექცეს დირექტივის კონტროლის ქვეშ, თუ არ აკმაყოფილებს „მარტივი და გასაგები ენის“ ტესტს, რომელის საერთო მოთხოვნაა სამომხმარებლო ხელშეკრულების ყველა – როგორც დამხმარე, ისე ძირითადი პირობისთვის⁵⁷. აღნიშნული გამომდინარეობს „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 21-ე მუხლის მე-3 პუნქტიდან, რომელიც, თავის მხრივ, იმეორებს დირექტივის მე-5 მუხლის შინაარსს და ამდენად შესაბამისად უნდა იქნეს გაგებული.

პირობის შინაარსზე კონტროლის გამომრიცხველი მეორე პირობაა ფასისა და ანაზღაურების მიმართება მისაწოდებელ საქონელთან ან მომსახურებასთან. დირექტივის ძირითადი მიდგომა არის ის, რომ იგი არ ისახავს მიზნად ფასის სამართლიანობის კონტროლს. ეს საკითხი სრულად დარჩა მხარეთა ავტონომიის, კონკურენციისა და ბაზრის თვითრეგულირების ფარგლებში⁵⁸. არცერთი სამართლებრივი სისტემა არ მიიჩნევს ხელშეკრულებას ბათილად მხოლოდ იმიტომ, რომ არსებობს დისბალანსი შესრულებასა და საპასუხო შესრულებას შორის. ხელშეკრულება არასოდეს არის უსამართლო მხოლოდ იმიტომ, რომ ერთი მხარე თანახმაა გადაიხადოს „ზედმეტად ბევრი“ ან „შეუსაბამოდ ნაკლები“⁵⁹.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს დიდი პალატის განმარტებით, ხელშეკრულების ბათილად ცნობა მხოლოდ ფასის დისპროპორციის გამო ეწინააღმდეგება ხელშეკრულების დადებისა და მისი შინაარსის განსაზღვრის თავისუფლების პრინციპს. იმ დასკვნის გაზიარება, რომ „საკმარისია, არსებობდეს დისპროპორცია ხელშეკრულების მხარეების მიერ ნაკისრ ვალდებულებათა შორის“, რათა გარიგება ამორალურად იქნეს მიჩნეული, ხელს შეუშლის სამოქალა-

⁵⁵ Ruxandra Paula Andriciu and Others v Banca Românească SA [CJEU], C-186/16, 20 September 2017; Árpád Kásler and Hajnalka Káslerné Rábai v OTP Jelzálogbank Zrt [CJEU], C-26/13, 30 April 2014; Jean-Claude Van Hove v CNP Assurances SA [CJEU], C-96/14, 23 April 2015.

⁵⁶ Árpád Kásler and Hajnalka Káslerné Rábai v OTP Jelzálogbank Zrt [CJEU], C-26/13, 30 April 2014.

⁵⁷ De Elizalde F., *Standardisation of Agreement in EU Law? An Adieu to the Contracting*, in: *New Directions in European Private Law*, Edited by M. Durovic and T. Tridimas, Hart Publishing, 2021, 43.

⁵⁸ იქვე, 37.

⁵⁹ Smits J.M., *Contract Law, A Comparative Introduction*, Edward Elgar, 2014, 140.

ქო ბრუნვის ნორმალურ განვითარებასა და სტაბილურობას, რადგანაც ხელშეკრულების არაკეთილსინდისიერ მხარეს, სათანადო წინაპირობების არარსებობის პირობებშიც კი, შეეძლება უარი თქვას ხელშეკრულებაზე.⁶⁰

ამ მხრივ გამოწვევაა ის, რომ ეკონომიკური თვალსაზრისით, ხელშეკრულების მრავალი მახასიათებელი შეიძლება გაერთიანდეს საქონლის ან მომსახურების ფასის გამოსახატავად. შემზღვეველი მიდგომა განასხვავებს „ძირითად ფასს“ და „ფასთან დაკავშირებულ პირობებს“. ფასთან დაკავშირებული პირობებია, მაგალითად, საპროცენტო განაკვეთი, ჯარიმის ოდენობა დაგვიანებული გადახდების შემთხვევაში და სხვ.⁶¹ თავად დირექტივის განმარტებიდან გამომდინარეობს, რომ დირექტივის მიზნებისთვის, არ უნდა შეფასდეს იმ პირობების უსამართლო ხასიათი, რომლებიც აღწერს ხელშეკრულების საგანს და არც მიწოდებული საქონლისა და მომსახურების ღირებულების თანაფარდობა. თუმცა ხელშეკრულების საგანი და ფასის/ხარისხის თანაფარდობა შეიძლება მაინც გაითვალისწინონ სხვა პირობების სამართლიანობის შეფასებისას.⁶² პირობათა სამართლიანობის ტესტი შეიძლება გავრცელდეს მიწოდებული საქონლისა და მომსახურების ფასის თანაფარდობაზე მხოლოდ იქ, სადაც შესაბამისი პირობები არ არის გამჭვირვალე. ამის საპირისპიროდ, ფასთან ან ანაზღაურებასთან დაკავშირებული სხვა ასპექტების უსამართლობა, როგორცაა, ფასის ცალმხრივი ცვლილების შესაძლებლობა ან მექანიზმი, უნდა შეფასდეს მაშინაც კი, თუ შესაბამისი პირობები სრულად გამჭვირვალეა.⁶³

ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ სესხის ხელშეკრულებასთან მიმართების ეს შეზღუდვა შემდეგნაირად განმარტა: პირობა, რომელიც ეხება მომხმარებლის მიერ მსესხებლისთვის გადასახდელი თანხის ოდენობას, ექცევა უსამართლობის ტესტის შეფასების ქვეშ, იმ გამონაკლისის გარდა, როცა საკითხი ეხება გადასახდელ ფასსა (დასაბრუნებელი სესხის ოდენობა) და განუყოფელ მომსახურებას შორის თანაფარდობას⁶⁴. შემდგომში სასამართლომ ასევე დააზუსტა, რომ პირობა ფასის ცვლილების შესახებ სრულად ექცევა უსამართლობის შეფასების ტესტის ქვეშ⁶⁵.

⁶⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს დიდი პალატის სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2017 წლის 2 მარტის გადაწყვეტილება №ას-664-635-2016.

⁶¹ Rott P., *Unfair Contract Terms*, in: *Research Handbook on EU Consumer and Contract Law*, Edited by Ch. Twigg-Flesner, Edward Elgar Publishing, 2016, 294.

⁶² Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on Consumer Rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/5, recital 19.

⁶³ Commission Notice, *Guidance on the Interpretation and Application of Council Directive 93/13/EEC on Unfair Terms in Consumer Contracts*, 2019/C 323/04, 24.

⁶⁴ Bogdan Matei and Ioana Ofelia Matei v SC Volksbank România SA [CJEU], C-143/13, 26 February 2015.

⁶⁵ Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság v Invitel Távközlési Zrt [CJEU], C-472/10, 26 April 2012.

IV. ხელშეკრულების პირობის სამართლიანობის შეფასების ზოგადი ტესტი

ევროპულ სამომხმარებლო სამართალში ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების სამართლიანობის შეფასების სტანდარტი გამომდინარეობს დირექტივის მე-3 მუხლის ზოგადი დათქმიდან, რომლის მიხედვით, სახელშეკრულებო პირობა, რომელიც ინდივიდუალურად არ არის შეთანხმებული, ითვლება უსამართლოდ იმ შემთხვევაში, თუ, კეთილსინდისიერების მოთხოვნის საპირისპიროდ, ის, მომხმარებლის საზიანოდ, ინვესტს გაუმართლებელ დისბალანსს ხელშეკრულებიდან გამომდინარე მხარეების უფლებებსა და ვალდებულებებში. როგორც აღნიშნა, საქართველოს კანონში ამ დათქმამ ასახვა პოვა 22-ე მუხლში შემდეგი ფორმულირებით – ხელშეკრულების უსამართლო სტანდარტული პირობა, მიუხედავად ხელშეკრულებაში მისი არსებობისა, ბათილია, თუ იგი ეწინააღმდეგება ნდობისა და კეთილსინდისიერების პრინციპებს და ინვესტს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული უფლებებისა და მოვალეობების გაუმართლებელ დისბალანსს მომხმარებლის საზიანოდ, მათ შორის, მისი ბუნდოვანების გამო.

ნიშანდობლივია, რომ დირექტივა თავიდანვე ჩაფიქრებული იყო და საბოლოოდ ამოქმედდა, როგორც ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების სამართლიანობის კონტროლის ღია სისტემა. აბსტრაქტული ბუნების მიუხედავად, იგი საკმარისად მოქნილი აღმოჩნდა იმისათვის, რომ შეესრულებინა მომხმარებლის ინტერესების დაცვისათვის „უსაფრთხოების ბადის“ ფუნქცია.⁶⁶ მომხმარებლისთვის რისკის შემცველ სტანდარტულ პირობებად ძირითადად მიიჩნევა ხელშეკრულების ის დებულებები, რომლებიც, საკანონმდებლო დანაწესისაგან განსხვავებით, გამორიცხავს ან ზღუდავს ხელშემკვრელი მხარის გარკვეულ უფლებას ან ამცირებს მის ხელმისაწვდომობას⁶⁷. სტანდარტული პირობების ხელშეკრულებაში ჩართვა წარმოაჩენს მოვაჭრის მცდელობას, წინასწარ დაგეგმოს ურთიერთობის შესაძლო განვითარება, უპირატესად საკუთარი ინტერესების სასარგებლოდ.⁶⁸ ასეთ პირობათა საფრთხე სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ მათში ცალმხრივად, მოვაჭრის მიერაა განსაზღვრული კანონით დადგენილი წესის ალტერნატიული ან მისი შემესები დათქმები⁶⁹, რითაც მოვაჭრეს ეძლევა უფლებრივი უპირატესობის მოპოვების, პასუხისმგებლობისაგან თავის

⁶⁶ Pavillon Ch, *Private Standards of Fairness in European Contract Law*, *European Review of Contract Law*, Vol. 10, No. 1, 2014, 87.

⁶⁷ Beale H, Fauvarque-Cosson B, Rutgers J., and Vogenauer S., *Ius Commune Casebooks for the Common Law of Europe, Cases Materials and Text on Contract Law*, Hart, 2019, 811.

⁶⁸ Willett Ch., *Fairness in Consumer Contracts, The Case of Unfair Terms, Markets and the Law*, Ashgate, 2007, 16.

⁶⁹ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ნ. III, თბილისი, 2001, 184; სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ნ. III, ლ. ჭანტურიას რედაქტორობით, თბილისი, 2019, 187.

არიდების, დავის განსჯადობის გადანყვეტის, პოტენციური რისკების მომხმარებელზე გადატანის შესაძლებლობა⁷⁰.

ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების სამართლიანობის შეფასებისათვის ცენტრალურ დათქმად უნდა ჩაითვალოს კანონის 22-ე მუხლის პირველი პუნქტი, რომელიც ადგენს შეფასების ზოგად კრიტერიუმებს და დირექტივის მსგავსად,⁷¹ მოიცავს როგორც პირობის პროცედურული, ასევე შინაარსობრივი სამართლიანობის კონტროლის საფუძვლებს. ნიშანდობლივია, რომ ტესტის მთლიანობის ელემენტი მოიცავს კუმულაციურად ორივეს – როგორც არსებითი, ისე პროცედურული სამართლიანობის შეფასებას და საერთო ჯამში, უნდა მიგვიყვანოს იმ დასკვნამდე, რომ არსებობს მომხმარებლის საზიანოდ უფლებებისა და მოვალეობების გაუმართლებელი დისბალანსი. ამ დასკვნამდე მისვლა კი შესაძლებელია მხოლოდ პირობის სამართლიანობის ტესტის ყველა წინაპირობის შეფასებისა და ლოგიკურ ქრილში მისი გაანალიზების საფუძველზე⁷².

ხელშეკრულების სტანდარტული პირობის უსამართლობის შეფასებისას გაითვალისწინება ხელშეკრულების საგანი, ხელშეკრულების დადების დროს არსებული გარემოებები, რომლებმაც ხელშეკრულებაში ამ პირობის არსებობა განაპირობა და ხელშეკრულების სხვა პირობები (კანონის 22-ე მუხლის მე-2 პუნქტი). „უნდა შეფასდეს ყველა ის გარემოება, რომელიც ცნობილი იყო ან შეიძლება გონივრულად ყოფილიყო ცნობილი მოვაჭრისათვის და რამაც შეიძლება გავლენა მოახდინოს ხელშეკრულებიდან გამომდინარე მომხმარებლის უფლება-მოვალეობების შესრულებაზე.“⁷³

1. პროცედურული სამართლიანობა

პროცედურული სამართლიანობა წინასახელშეკრულებო ეტაპს მიემართება და კონცენტრირებულია ხელშეკრულების პირობათა შეთანხმებაში მხარეთა ჩართულობაზე. საქმიან ურთიერთობებში მოლაპარაკების პროცესი ხელშეკრულების ფორმირების მნიშვნელოვანი ეტაპია, რომელიც განსაზღვრავს მხარეთა უფლებამოვალეობების მოცულობას და შინაარსს.⁷⁴ თუმცა, ცხადია, ყველა ხელშეკრულება ვერ იქნება მხარეთა უშუალო მოლაპარაკების შედეგი, რაც განსა-

⁷⁰ Kotz H., *European Contract Law*, 2nd Ed., Oxford University Press, 2017, 123-124.

⁷¹ Pavillon Ch., *Private Standards of Fairness in European Contract Law*, *European Review of Contract Law*, Vol. 10, No. 1, 2014, 88.

⁷² Willett Ch., *Fairness in Consumer Contracts, The Case of Unfair Terms, Markets and the Law*, Ashgate, 2007, 192.

⁷³ Ruxandra Paula Andriciu and Others v Banca Românească SA [CJEU], C-186/16, 20 September 2017.

⁷⁴ ჯორბენაძე ს., 1+8+1=10 – ანუ თავისუფლების ფარგლები წინასახელშეკრულებო მოლაპარაკების პროცესში, ნიგნში: სერგო ჯორბენაძე 90, ს. ჯორბენაძის რედაქტორობით, თბილისი, 2019, 24-25.

კუთრებით თვალსაჩინოა მასობრივი წარმოებისა და გასაღების თანამედროვე სამომხმარებლო ბაზარზე. მოლაპარაკების პროცესის ჩანაცვლებამ სტანდარტული პირობებით ხელშეკრულების დადებით, ერთი მხრივ, ხელი შეუწყო ბრუნვის გამარტივებას, ხოლო, მეორე მხრივ, დღის წესრიგში დააყენა არათანაბარი სავაჭრო ძალაუფლების შედეგების კონტროლის აუცილებლობა⁷⁵.

სტანდარტული პირობის მთელი არსი მხარეთა უშუალო მოლაპარაკების გარეშე ხელშეკრულებაში მისი არსებობა (22-ე მუხლის პირველი პუნქტის პირველი წინადადება – ხელშეკრულების უსამართლო სტანდარტული პირობა, მიუხედავად ხელშეკრულებაში მისი არსებობისა...). ხელშეკრულებაში სტანდარტული პირობის ჩართვა უკვე მიუთითებს პროცედურულ დისბალანსზე, თუმცა თავისთავად არ აყალიბებს მის უსამართლობას.⁷⁶ პროცედურული სამართლიანობა/უსამართლობა უნდა დადგინდეს იმის მიხედვით, შეუძლია თუ არა მომხმარებელს არსებით პირობებზე „ინფორმირებული თანხმობის“ გაცემა. ანუ შეუძლია თუ არა გაიგოს, რას დაეთანხმა; აქვს თუ არა მას არჩევანი არსებით პირობებთან დაკავშირებით, რამდენად თანახმორია მისი მდგომარეობა მოლაპარაკებების პროცესში მოვაჭრესთან მიმართებაში; ხომ არ უწევს საკუთარი ინტერესების საზიანო კომპრომისზე დათანხმება⁷⁷.

უპირველეს ყოვლისა, ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობაზე მომხმარებლის ინფორმირებული თანხმობის განხილვისას გათვალისწინება პირობის გამჭვირვალობის ხარისხი. სტანდარტული პირობის გამჭვირვალობის მოთხოვნა შეფასების დამოუკიდებელ კრიტერიუმად მიიჩნევა და პირობის უსამართლობის ინდიკატორია.⁷⁸ თუ ხელშეკრულების სტანდარტული პირობა იმდენად ბუნდოვანი ან/და ორაზროვანია, რომ საშუალო მომხმარებელს გაუჭირდება მასზე ინფორმირებული თანხმობის მიცემა, ამან შეიძლება გამოიწვიოს მიუღებელი კომპრომისი მომხმარებლის ინტერესების საზიანოდ.⁷⁹ ეს ის შემთხვევაა, როცა მომხმარებელი ეთანხმება პირობას, რომელიც მისთვის გაუგებარია ან/და უცნობი.

1.1. გამჭვირვალობის მოთხოვნა

„მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის 22-ე მუხლის მე-3 პუნქტი ადგენს სტანდარტული პირობის გამჭვირვალობის სტანდარტს.

⁷⁵ Gerhart M. P., *Contract Law and Social Morality*, Cambridge University Press, 2021, 157.

⁷⁶ D'Agostino E., *Contracts of Adhesion Between Law and Economics, Rethinking the Unconscionability Doctrine*, Springer, 2015, 56.

⁷⁷ Willett Ch., *Fairness in Consumer Contracts, The Case of Unfair Terms, Markets and the Law*, Ashgate, 2007, 4.

⁷⁸ Commission Notice, *Guidance on the Interpretation and Application of Council Directive 93/13/EEC on Unfair Terms in Consumer Contracts*, 2019/C 323/04, 21.

⁷⁹ Willett Ch., *Fairness in Consumer Contracts, The Case of Unfair Terms, Markets and the Law*, Ashgate, 2007, 4.

კერძოდ, მომხმარებლისთვის წერილობითი ფორმით შეთავაზებული ხელშეკრულების სტანდარტული პირობები მარტივ და მისთვის გასაგებ ენაზე უნდა იყოს ჩამოყალიბებული. პირობა, რომელიც მისი ორაზროვნად განმარტების საშუალებას იძლევა, მომხმარებლის სასარგებლოდ განიმარტება. პირობის გამჭვირვალობის შეფასებისას ასევე გაითვალისწინება, რამდენად ჰქონდა მომხმარებელს ხელშეკრულების დადებამდე სტანდარტული პირობის გაცნობის შესაძლებლობა⁸⁰.

სტანდარტული პირობების გამჭვირვალობის კონტექსტში. ნიშანდობლივია, კომისიის მიერ გამოქვეყნებული „დირექტივის განმარტების სახელმძღვანელო პრინციპები“, რომელიც ადგენს სტანდარტული პირობების გამჭვირვალობის შეფასების ზოგად კრიტერიუმებს: 1. რამდენად იყო მომხმარებლისათვის ხელმისაწვდომი და მიეცა შესაძლებლობა, გაცნობოდა ხელშეკრულების პირობებს, მათ შორის, დანართებს და სხვა დოკუმენტებს; 2. პირობების აღქმადობა, მათი სიმარტივის, სიტყვათა ნყოფის, სპეციალური ტერმინოგოლიის გამოყენების თვალსაზრისით და სხვა პირობებთან მიმართებით. ასევე მნიშვნელოვანია, რამდენად ფლობს მომხმარებელი იმ ენას, რომელზეც არის ჩამოყალიბებული ხელშეკრულების პირობები; 3. ხელშეკრულების პირობების პრეზენტაბელურობა: ვიზუალური მხარე, გამოყენებული ასოების ზომა; 4. ხელშეკრულების სტრუქტურა, შინაარსის ლოგიკური კავშირი. მნიშვნელოვანი პირობები არ უნდა იყოს „ჩამალული“ სხვა პირობებში; შინაარსობრივად დაკავშირებული პირობები ლოგიკურად უნდა იყოს სტრუქტურირებული და არ უნდა იყოს გაბნეული სხვადასხვა ადგილას.⁸¹

ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს განმარტებით, ეროვნული სასამართლო ვალდებულია, ხელშეკრულების დადებასთან დაკავშირებული გარემოების გამოკვლევისას დაადგინოს, მიენოდა თუ არა მომხმარებელს ინფორმაცია იმდაგვარად, რომ შესძლებოდა გაეგო თავისი ვალდებულების მოცულობა და შეეფასებინა ხელშეკრულების (ამ შემთხვევაში სესხის) მთლიანი ღირებულება⁸². შეფასებისას გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა: 1. არის თუ არა პირობები შედგენილი მარტივი და გასაგები ენით, რაც საშუალებას აძლევს საშუალო მომხმარებელს, ანუ საკმარისად ინფორმირებულ, გონივრულად დაკვირვებულ და ფრთხილ მომხმარებელს, შეაფასოს ხელშეკრულების ხარჯი და 2. ხომ არ არის გამოტოვებული ინფორმაცია, რომელიც უკავშირდება საქონელს ან მომსახურებას რომელიც ამ ხელშეკრულების საგანია.⁸³

⁸⁰ Commission Notice, Guidance on the Interpretation and Application of Council Directive 93/13/EEC on Unfair Terms in Consumer Contracts, 2019/C 323/04, 21.

⁸¹ Commission Notice, Guidance on the Interpretation and Application of Council Directive 93/13/EEC on Unfair Terms in Consumer Contracts, 2019/C 323/04, 25-26.

⁸² Ruxandra Paula Andricuic and Others v Banca Românească SA [CJEU], C-186/16, 20 September 2017; Bogdan Matei and Ioana Ofelia Matei v SC Volksbank România SA [CJEU], C-143/13, 26 February 2015.

⁸³ Maria Bucura v SC Bancpost SA [CJEU], C-348/14, 9 July 2015.

1.2. პირობათა სიცხადე

ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს შეფასებით, გამჭვირვალობის მოთხოვნა ვრცელდება ყველა სახელშეკრულებო პირობაზე, რომელიც არ არის ინდივიდუალურად შეთანხმებული.⁸⁴ გამჭვირვალობის პრინციპი, უპირველეს ყოვლისა, ემსახურება იურიდიული ტექსტის სიცხადის უზრუნველყოფას. ამავდროულად, სასამართლომ გააფართოვა გამჭვირვალობის მნიშვნელობა წმინდა ტექსტური აღქმიდან სამართლებრივი შედეგების სიცხადემდე.⁸⁵ სასამართლოს განმარტებით, გამჭვირვალობა მოითხოვს უფრო მეტს, ვიდრე ხელშეკრულების პირობები ფორმალურად და გრამატიკულად გასაგები იყოს მომხმარებლისთვის და გულისხმობს, რომ მომხმარებელს ხელშეკრულების ტექსტის გაცნობის შედეგად უნდა შეეძლოს ხელშეკრულების პირობების ან/და ხელშეკრულების ეკონომიკური შედეგების შეფასება⁸⁶. სასამართლო მიუთითებს, რომ გამჭვირვალობის ფართო გაგება გულისხმობს მოვაჭრის ვალდებულებას ხელშეკრულების დადებამდე მკაფიოდ მიაწოდოს მომხმარებელს ინფორმაცია ხელშეკრულების პირობების და მათი შედეგების შესახებ. იგი მუდმივად უსვამს ხაზს ამ ვალდებულების მნიშვნელობას, რათა მომხმარებელმა შეძლოს გაიგოს თავისი უფლებებისა და ვალდებულებების მოცულობა სახელშეკრულებო ბოჭვის წარმოშობამდე⁸⁷.

თუ პირობას აკლია სიცხადე, მისი შინაარსი ორაზროვანი ან ბუნდოვანია. პირობა ორაზროვანია, როცა იგი შეიძლება განიმარტოს როგორც მოვაჭრის, ისე მომხმარებლის სასარგებლოდ. იმის გათვალისწინებით, რომ იგი შედგენილია ცალმხრივად მოვაჭრის მიერ, მასში, როგორც წესი, იკვეთება მოვაჭრის მცდელობა – პირობას მისთვის სასურველი შინაარსი მისცეს. ასეთ შემთხვევაში მოქმედებს *contra proferentem* წესი, რაც იმას ნიშნავს, რომ ხელშეკრულების ორაზროვანი სტანდარტული პირობა უნდა განიმარტოს მომხმარებლის სასარგებლოდ. *contra proferentem* განმარტება არ არის ხოლმე პირობის ბათილად ცნობის აუცილებელი წინაპირობა/საფუძველი და ამდენად, პირობა ინარჩუნ-

⁸⁴ Ruxandra Paula Andricuic and Others v Banca Românească SA [CJEU], C-186/16, 20 September 2017.

⁸⁵ Schulze R., Zoll F., European Contract Law, 3rd Ed., Hart Publishing, 2021, 51.

⁸⁶ Ruxandra Paula Andricuic and Others v Banca Românească SA [CJEU], C-186/16, 20 September 2017; Árpád Kásler and Hajnalka Káslerné Rábai v OTP Jelzálogbank Zrt [CJEU], C-26/13, 30 April 2014; Jean-Claude Van Hove v CNP Assurances SA [CJEU], C-96/14, 23 April 2015.

⁸⁷ RWE Vertrieb AG v Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV [CJEU], C-92/11, 21 March 2013; Francisco Gutiérrez Naranjo v Cajasur Banco SAU, Ana María Palacios Martínez v Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (BBVA), Banco Popular Español SA v Emilio Irlés López and Teresa Torres Andreu [CJEU], C-154/15, 21 December 2016.

ნებს თავის მბოჭავ ძალას, თუმცა აღსრულება მომხმარებლისათვის ხელსაყრელი შედეგით⁸⁸.

ამის საპირისპიროდ, თუ პირობა ბუნდოვანია – საშუალო მომხმარებლისთვის რთული ან შეუძლებელია მისი შინაარსის გაგება – იგი ვერ აკმაყოფილებს როგორც პროცედურული, ასევე შინაარსობრივი სამართლიანობის მოთხოვნას და ამ საფუძვლით შეიძლება ჩაითვალოს ბათილად. კერძოდ, კანონის 22-ე მუხლის პირველი პუნქტის მიხედვით, ხელშეკრულების უსამართლო სტანდარტული პირობა, მიუხედავად ხელშეკრულებაში მისი არსებობისა, ბათილია, ...მათ შორის, მისი ბუნდოვანების გამო.

მომხმარებლის სასარგებლო განმარტებასა და პირობის ბათილად ცნობას შორის დილემა გერმანიაში ორსაფეხურიანი ტესტით გადაჭრა. პირველ ეტაპზე ხელშეკრულების პირობა, რომელიც არ აკმაყოფილებს მარტივი და გასაგები ენის მოთხოვნას, მოწმდება სამართლიანობის ზოგადი ტესტის მიხედვით – კეთილსინდისიერება, გაუმართლებელი დისბალანსი, ბუნდოვანება. თუ პირობის უსამართლოდ და ამდენად, ბათილად ცნობის საფუძველი გამოირიცხება, ამის შემდეგ იგი განიმარტება მომხმარებლის სასარგებლოდ.⁸⁹

1.3. პირობის გაცნობის შესაძლებლობა

ზოგადად, სახელშეკრულებო ბოჭვის წარმოშობამდე მომხმარებლის ინფორმირების ვალდებულება კანონით განსაზღვრული იმპერატიული მოთხოვნაა⁹⁰ და ამავდროულად, სტანდარტული პირობის მაკვალიფიცირებელი ერთ-ერთი წინაპირობაა (კანონის 22-ე მუხლის პირველი პუნქტი). კანონის მიხედვით, ბათილია დებულება, რომელიც მომხმარებელს ბოჭავს იმ პირობებით, რომელთა გაცნობის რეალური შესაძლებლობა მას ხელშეკრულების დადებამდე არ ჰქონდა⁹¹.

ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ საქმეში – **Ocidental – Companhia Portuguesa de Seguros de Vida, SA v LP**⁹², უპირველეს ყოვლისა, ყუ-

⁸⁸ Rott P., *Unfair Contract Terms*, in: *Research Handbook on EU Consumer and Contract Law*, Edited by Ch. Twigg-Flesner, Edward Elgar Publishing, 2016, 301.

⁸⁹ იქვე.

⁹⁰ „მომხმარებლის უფლებების დაცვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 თავი.

⁹¹ იქვე, 22-ე მუხლის მე-3 პუნქტის „ლ“ ქვეპუნქტი.

⁹² საქმე ეხებოდა პორტუგალიელი წყვილის მიერ აღებულ საბანკო სესხს, რომლებიც შეუერთდნენ ჯგუფურ დაზღვევის ხელშეკრულებას ბანკსა და სადაზღვევო კომპანია „Occidental“-ს შორის. სადაზღვევო რისკი მოიცავდა მომხმარებლის მუდმივი ქმედუნარობის შემთხვევას. როდესაც მომხმარებელი გახდა სამუდამოდ ქმედუნარო, მზღვეველმა უარი თქვა სადაზღვევო გადახდაზე, ვინაიდან დაზღვევის ხელშეკრულება გამორიცხავდა ანაზღაურებას მუდმივი შრომისუნარობის გამო, რომელიც გამონვეულია ავადმყოფობით, რომელიც მომხმარებლებს აწუხებდა ხელშეკრულების დადებამდე. თუმცა მომხმარებლები აცხადებდნენ, რომ ისინი არასოდეს იყვნენ ინფორმირე-

რადღება გაამახვილა იმ ფაქტზე, რომ დაკავშირებული ხელშეკრულებებით (მომხმარებლები, რომლებიც ერთდროულად დებენ სასესხო და სადაზღვევო ხელშეკრულებებს) მომხმარებელთა სიფხიზლე იმ რისკებთან დაკავშირებით, რომლებიც დაფარულია სადაზღვევო ხელშეკრულებით, არ იქნება იმავე ხარისხის, რაც ამ ხელშეკრულებათა დამოუკიდებლად დადების შემთხვევაში იქნებოდა, სასამართლომ განმარტა, რომ ვინაიდან მომხმარებლებს არ ჰქონდათ შესაძლებლობა, გასცნობოდნენ სადაზღვევო ხელშეკრულების საგამონაკლისო პირობებს ხელშეკრულების დადებამდე, ეს მიუთითებს გამჭვირვალობის ნაკლებობაზე, რაც გავლენას მოახდენს პირობის უსამართლოდ შეფასებაზე (პროცედურული უსამართლობა). სასამართლო მიუთითებს, რომ პირობის უსამართლობა უნდა შეფასდეს კეთილსინდისიერებისა და მხარეების უფლება-მოვალეობებში გაუმართლებელი დისბალანსის არსებობის მიხედვით. სასამართლო ასკვნის, რომ თუ მომხმარებელს არ მიანოდეს ინფორმაცია ამ საგამონაკლისო პირობებზე და ხელშეკრულების ყველა სხვა შედეგებთან დაკავშირებით ხელშეკრულების დადებამდე, მოვაჭრე მთლიანად ან ნაწილობრივ მაინც, ხდება იმ რისკის მატარებელი, რომელიც წარმოიქმნება მომხმარებლის მუდმივი ქმედუუნარობის დადგომით. ამრიგად, თუ ეროვნული სასამართლო დაადგენს, რომ მომხმარებლები დაეთანხმნენ საგამონაკლისო პირობებს მათზე ინდივიდუალური მოლაპარაკებების გარეშე, მოვაჭრის ქმედება უნდა ჩაითვალოს არაკეთილსინდისიერად, ხოლო პირობა – უსამართლოდ. ამ შემთხვევაში პირობა მიიჩნევა ბათილად და ვერ აღსრულდება მომხმარებლებთან მიმართებით⁹³.

2. შინაარსის სამართლიანობა

პროცედურული სამართლიანობისაგან განსხვავებით, პირობის არსებითი სამართლიანობის შეფასებისას არ გაითვალისწინება, რამდენად ესმოდა მომხმარებელს პირობის შინაარსი. ეს გამომდინარეობს იმ დაშვებიდან, რომ მომხმარებელს პირობის არსის აღქმის/ვერ აღქმის მიუხედავად, მაინც არ ექნებოდა ამ პირობებზე ზემოქმედების შესაძლებლობა.⁹⁴ მოვაჭრის მიერ ცალმხრივად შედგენილ ხელშეკრულებებში საფრთხედ მიიჩნევა პირობის დაუბალანსებელი შინაარსი, რომელიც უკავშირდება მომხმარებლის არსებით უფლებებსა და ვალდებულებებს და მნიშვნელოვანი გავლენა შეიძლება იქონიოს მის ქონებრივ, ეკონომიკურ და სოციალურ ინტერესებზე⁹⁵.

ბული ამ პუნქტის შესახებ და რომ მათ ასევე არ მიანოდეს საკუთარი ჯანმრთელობის კითხვარი შესავსებად, რადგან ბანკის თანამშრომელმა შეავსო ის მათთვის.

⁹³ *Occidental — Companhia Portuguesa de Seguros de Vida [CJEU]*, C263/22, 20 April 2023.

⁹⁴ Rott P., *Unfair Contract Terms*, in: *Research Handbook on EU Consumer and Contract Law*, Edited by Ch. Twigg-Flesner, Edward Elgar Publishing, 2016, 299.

⁹⁵ Willett Ch., *Fairness in Consumer Contracts, The Case of Unfair Terms, Markets and the Law*, Ashgate, 2007, 4.

დირექტივის მიხედვით, ხელშეკრულების სტანდარტული პირობის შინაარსობრივი კონტროლის კრიტერიუმად აღებულია კეთილსინდისიერების მოთხოვნის სანინალმდეგოდ ხელშეკრულებაში ისეთი პირობის ჩართვა, რომელიც მომხმარებლის საზიანოდ, ინვესტს გაუმართლებელ დისბალანსს ხელშეკრულებიდან გამომდინარე მხარეების უფლებებსა და ვალდებულებებში. საქართველოს კანონი სტანდარტული პირობის შინაარსობრივი კონტროლის იმავე დანაწესის შეიცავს იმ განსხვავებით, რომ კეთილსინდისიერებასთან ერთად მაკვალიფიცირებულია ნდობის შელახვაც – უსამართლოა პირობა, რომელიც ეწინააღმდეგება ნდობისა და კეთილსინდისიერების პრინციპებს და ინვესტს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული უფლებებისა და მოვალეობების გაუმართლებელ დისბალანსს მომხმარებლის საზიანოდ.

2.1. ნდობის მნიშვნელობა

როგორც წესი, მომხმარებლები ისე იბოჭებიან ხელშეკრულების პირობებით, რომ ხშირად არც კი ეცნობიან მათ შინაარსს⁹⁶, თუმცა აქვთ გონივრული მოლოდინი მომსახურების ხარისხის და ხელშეკრულების შინაარსის მიმართ⁹⁷, თავის მხრივ, მომხმარებლის გონივრული მოლოდინი მისი ნდობის განმაპირობებელია. ამიტომაც, ხელშეკრულების შინაარსის შეფასებისას გათვალისწინებული უნდა იქნეს გარემოებები, რომლებიც უყალიბებენ მომხმარებელს ნდობას არსებული საბაზრო პრაქტიკის მიმართ და ხელს უწყობენ მისი ეკონომიკური ქცევის განჭვრეტადობას.⁹⁸ ამავედროულად, მომხმარებლის გონივრული მოლოდინები ობიექტურად უნდა იყოს გამართლებული⁹⁹ და არ შეიძლება ეფუძნებოდეს მხოლოდ სუბიექტურ აღქმას ან პირად პრეფერენციებს.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განმარტებით, გულისხმიერების ვალდებულება ახასიათებს ყველა ვალდებულებით ურთიერთობას, რომელშიც ამ ურთიერთობის თავისებურებების გათვალისწინებით, მხარეებს ერთმანეთის სიცოცხლეზე, ჯანმრთელობასა და ქონებაზე ზემოქმედების შესაძლებლობა აქვთ. სტანდარტის სიმკაცრე, თავის მხრივ, დამოკიდებულია ვალდებულების ხასიათზე. იგი მით უფრო მაღალია, რაც უფრო მაღალია ა) ობიექტური ნდობის ხარისხი კონტრაქტთან მიმართებით, ბ) დაინტერესებული მხარის ეკონომიკური და სამართლებრივი რისკები. რაც შეეხება ობიექტურ ნდობას, იგი განსაკუთრებით ინტენსიურია საბანკო და სადაზღვევო ურთიერთობებში და ამ თვალსაზრისით,

⁹⁶ Gerhart M. P., *Contract Law and Social Morality*, Cambridge University Press, 2021, 158.

⁹⁷ Willett Ch., *Fairness in Consumer Contracts, The Case of Unfair Terms, Markets and the Law*, Ashgate, 2007, 49.

⁹⁸ Schulze R., Zoll F., *European Contract Law*, 3rd Ed., Hart Publishing, 2021, 51.

⁹⁹ Willett Ch., *Fairness in Consumer Contracts, The Case of Unfair Terms, Markets and the Law*, Ashgate, 2007, 49.

ყურადღებაა გასამახვილებელი ხელშეკრულების დებულებათა სიცხადის აუცილებლობაზეც.¹⁰⁰

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სხვა საქმეში, რომელიც ეხებოდა სადეპოზიტო სეიფში თანხის განთავსებას, ბანკი ამტკიცებდა, რომ ხელშეკრულების მიხედვით, მისი პასუხისმგებლობის საკითხი მხოლოდ დეპოზიტური სეიფის მექანიკური დაზიანების შემთხვევაში წარმოიშობოდა. სასამართლომ განმარტა, რომ „...მოცემულ შემთხვევაში კონტრაქტს წარმოადგენს მენარმე სუბიექტი, რომელსაც საბანკო საქმიანობის განხორციელების უფლება სახელმწიფოსგან გაცემული სპეციალური ნებართვის საფუძველზე აქვს მოპოვებული და არსებობს პრეზუმფცია მისი საქმიანობის საამისოდ არსებული ნორმატიული აქტებით მკაცრად განსაზღვრული წესების დაცვით წარმართვისა. უდავოა, ასეთი კონტრაქტისადმი ნდობის ხარისხი უფრო მაღალია“. სასამართლომ მიიჩნია, რომ ბანკს მხარესთან შეთანხმებით კიდევაც რომ შეეზღუდა თავისი პასუხისმგებლობის ფარგლები, ხელშეკრულების ეს პირობა ბათილია, როგორც ნდობისა და კეთილსინდისიერების პრინციპების საწინააღმდეგო დათქმა.¹⁰¹

2.2. კეთილსინდისიერების პრინციპი ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობათა სამართლიანობის შეფასების ქრილში

კეთილსინდისიერება უზოგადესი და ამავედროულად ცენტრალური მნიშვნელობის პრინციპია სახელშეკრულებო სამართალში¹⁰². მას „წესების დედოფალსაც“ (Queen of Rules) კი უწოდებენ¹⁰³ და მათ შორის, განიხილავენ სამართლიანი და ეფექტიანი შედეგების მიღწევის საშუალებად¹⁰⁴. კეთილსინდისიერების პრინციპს შემავსებელი, განმარტებითი და შემზღუდველი ფუნქცია აკისრია კერძო სამართალში.¹⁰⁵ შემავსებელი ფუნქცია საშუალებას აძლევს სასამართლოს შეავ-

¹⁰⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2022 წლის 5 ოქტომბრის განჩინება №ას-812-2022.

¹⁰¹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამოქალაქო, სამენარმეო და გაკოტრების საქმეთა პალატის 2005 წლის 5 დეკემბრის გადაწყვეტილება №ას-772-1045-05.

¹⁰² Schulze R., Zoll F., *European Contract Law*, 3rd Ed., Hart Publishing, 2021, 175.

¹⁰³ Smits J.M., *Contract Law, A Comparative Introduction*, Edward Elgar, 2014, 137.

¹⁰⁴ Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR), 9 https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/EUROPEAN_PRIVATE_LAW/EN_EPL_20100107_Principles_definitions_and_model_rules_of_European_private_law_-_Draft_Common_Frame_of_Reference_DCFR_.pdf [28.07.2023].

¹⁰⁵ Smits J.M., *Contract Law, A Comparative Introduction*, Edward Elgar, 2014, 138; Mekki M., Kloepfer-Peese M., *Good Faith and Fair Dealing in the DCFR*, *European Review of Contract Law*, Vol. 4, No. 3, 2008, 353.

სოს მხარეთა შეთანხმებაში არსებული ხარვეზები. კეთილსინდისიერების პრინციპის განმარტებამ შეიძლება გამოიწვიოს ხელშეკრულების ფარგლებში წარმოშობილი დამატებითი მოვალეობების მრავალფეროვნება: ინფორმაციის, თანამშრომლობის, დაცვის, ლოიალობის, გამჟღავნების და ა.შ. განმარტებითი ფუნქცია მოიცავს როგორც სასამართლო საქმიანობას, ასევე თავად მხარეთა მოლოდინებს. კეთილსინდისიერების პრინციპი ავალდებულებს მხარეებს მისცენ სახელშეკრულებო პირობებს ის შინაარსი, რომელიც შეესაბამება მათ საერთო მიზნებს. კეთილსინდისიერების მესამე ფუნქციაა სახელშეკრულებო თავისუფლების შეზღუდვა. თუმცა კეთილსინდისიერების პრინციპს შეუძლია შეზღუდოს უფლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მხარის მიერ ამ უფლების გამოყენება მიუღებელი იქნება სამართლებრივი ნესრიგისთვის¹⁰⁶.

სახელშეკრულებო პირობა შეიძლება ჩაითვალოს არაკეთილსინდისიერად, როდესაც ის არის უსამართლო ან უკიდურესად ცალმხრივი პირობის შემდგენი მხარის სასარგებლოდ, ანუ ისეთი შეთანხმება, რომელსაც გონიერი ადამიანი არ დადებს და რომელსაც არცერთი სამართლიანი და პატიოსანი ადამიანი მიიღებს.¹⁰⁷ დირექტივის განმარტების თანახმად, კეთილსინდისიერება არის ობიექტური კონცეფცია, რომელიც ფასდება იმის მიხედვით, თუ რამდენად შეესაბამება ხელშეკრულების პირობის შინაარსი სამართლიან საბაზრო პრაქტიკას და საკმარისად არის თუ არა გათვალისწინებული მომხმარებლის კანონიერი ინტერესები¹⁰⁸.

ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლო მიუთითებს, რომ კეთილსინდისიერება მჭიდრო კავშირშია მხარეთა უფლებებისა და მოვალეობების (დის)ბალანსთან. მხოლოდ კეთილსინდისიერების მოთხოვნის დარღვევა არ იწვევს პირობის უსამართლოდ აღიარებას.¹⁰⁹ იგი უნდა განიმარტოს 1. კეთილსინდისიერების პრინციპის შესაძლო შეუსრულებლობისა და 2. მხარეთა უფლებებისა და მოვალეობებს შორის გაუმართლებელი დისბალანსის არსებობის ფარგლებში.¹¹⁰ ამავდროულად, დირექტივა არ არის თვითკმარი სისტემა – მისი სამართლიანობის შეფასების ტესტი შეიძლება შესრულდეს მხოლოდ წევრი სახელმწიფოების სამართლებრივი სისტემების ფარგლებში, რომლებიც ასევე პასუხისმგებელი არიან ამ დირექტივით მიღწეული ჰარმონიზაციის ხა-

¹⁰⁶ Smits J.M., *Contract Law, A Comparative Introduction*, Edward Elgar, 2014, 139-140.

¹⁰⁷ D'Agostino E., *Contracts of Adhesion Between Law and Economics, Rethinking the Unconscionability Doctrine*, Springer, 2015, 7.

¹⁰⁸ Commission Notice, *Guidance on the Interpretation and Application of Council Directive 93/13/EEC on Unfair Terms in Consumer Contracts*, 2019/C 323/04, 29.

¹⁰⁹ *Ottília Lovasné Tóth v ERSTE Bank Hungary Zrt.* [CJEU], C-34/18, 19 September 2019.

¹¹⁰ *Ruxandra Paula Andricuic and Others v Banca Românească SA* [CJEU], C-186/16, 20 September 2017.

რისხზე.¹¹¹ ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლო ადგენს მხოლოდ შეფასების კრიტერიუმებს, რომლებითაც ეროვნულმა სასამართლომ უნდა დაასაბუთოს კეთილსინდისიერების კონცეფცია. თუმცა ეროვნულმა სასამართლომ ეს ცნება უნდა მოარგოს საქმის ცალკეულ გარემოებებს და ეროვნულ კანონმდებლობას¹¹².

2.3. გაუმართლებელი დისბალანსი

გაუმართლებელი დისბალანსის შეფასებისას გასათვალისწინებელია ის, თუ რა გავლენას ახდენენ ხელშეკრულების პირობები მხარეთა უფლებებზე და ვალდებულებებზე. თუ ხელშეკრულების პირობის შინაარსი აცდებთ/გადაუხვევს სხვა დამატებითი წესებით დადგენილ სტანდარტს, ეს იქნება პირველადი კრიტერიუმი მხარეთა უფლებებსა და მოვალეობებში გაუმართლებელი დისბალანსის შესაფასებლად.¹¹³

Mohamed Aziz-ის საქმე მიიჩნევა ერთ-ერთ პრეცედენტულ გადაწყვეტილებად, რომელშიც ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლომ მხარეთა უფლებებისა და მოვალეობებს შორის გაუმართლებელი დისბალანსის შეფასება შემდეგნაირად აღწერა: იმისათვის, რომ დადგინდეს, იწვევს თუ არა ხელშეკრულების პირობა „გაუმართლებელ დისბალანსს“ მხარეთა უფლებებსა და მოვალეობებს შორის მომხმარებლის საზიანოდ, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, თუ ეროვნული კანონმდებლობის რომელი წესები იქნება გამოყენებული მხარეთა შეთანხმების არარსებობის შემთხვევაში. ასეთი შედარებითი ანალიზი საშუალებას მისცემს ეროვნულ სასამართლოს, შეაფასოს, აყენებს თუ არა ხელშეკრულება მომხმარებელს არახელსაყრელ სამართლებრივ ვითარებაში, ვიდრე მოქმედი ეროვნული კანონმდებლობითაა გათვალისწინებული.¹¹⁴

ამავე საქმეში სასამართლომ გამოკვეთა კეთილსინდისიერების მოთხოვნის დარღვევის მიმართება გაუმართლებელი დისბალანსის ცნებასთან და განმარტა, რომ „ეროვნულმა სასამართლომ ამ მიზნებისთვის უნდა შეაფასოს, შეუძლია თუ არა მოვაჭრეს, რომელიც სამართლიანად და კეთილსინდისიერად ექცევა მომხმარებელს, გონივრულად ივარაუდოს, რომ მომხმარებელი დათანხმდებოდა ასეთ პირობებს მათზე ინდივიდუალური მოლაპარაკების შედეგად“. კომისიის სახელმძღვანელო განმარტებების მიხედვით, გაუმართლებელი დისბალანსი შეიძლება გამოწვეული იყოს მხოლოდ იმ სამართლებრივი ვითარების საკმარისად

¹¹¹ Schulze R., Zoll F., *European Contract Law*, 3rd Ed., Hart Publishing, 2021, 173.

¹¹² იქვე, 186.

¹¹³ Commission Notice, *Guidance on the Interpretation and Application of Council Directive 93/13/EEC on Unfair Terms in Consumer Contracts*, 2019/C 323/04, 30.

¹¹⁴ *Mohamed Aziz v Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa)* [CJEU], C-415/11, 14 March 2013.

სერიოზული გაუარესებით, რომელშიც მომხმარებელი, როგორც განსახილველი ხელშეკრულების მხარე, იმყოფება შესაბამისი ეროვნული დებულებებისგან გადახვევის გამო. ეს შეიძლება იყოს უფლებების შეზღუდვა, ან შეზღუდვა ამ უფლებების განხორციელებაზე, ან დამატებითი ვალდებულების დაკისრება, რომელიც არ არის გათვალისწინებული ეროვნული წესებით.¹¹⁵

როდესაც არ არსებობს შესაბამისი ნორმატიული დებულებები, გაუმართლებელი დისბალანსი უნდა შეფასდეს სხვა მითითებების გათვალისწინებით, როგორცაა, სამართლიანი და კეთილსინდისიერი საბაზრო პრაქტიკა ან ხელშეკრულებიდან გამომდინარე კონკრეტული პირობის ურთიერთმიმართება ხელშეკრულების სხვა პირობებთან და ზოგადად ხელშეკრულების ბუნება. ამდენად, ხელშეკრულების პირობის სამართლიანობის შეფასებისას მხეველობა უნდა იქნას მიღებული: ხელშეკრულების ფარგლებში საქონლისა და მომსახურების ბუნება; ძირითადი ხელშეკრულების და მასთან დაკავშირებული სხვა ხელშეკრულებების ყველა სხვა პირობა; ყველა გარემოება, რომელიც კავშირშია ხელშეკრულების დადებასთან¹¹⁶.

V. დასკვნა

სტატიაში განხილული ხელშეკრულების სტანდარტული პირობების სამართლიანობის შეფასების საკითხი გარკვეულ ლოგიკურ ჯაჭვს ემყარება. ყველა სტანდარტული ხელშეკრულება, ხელშეკრულების ყველა სტანდარტული პირობის მსგავსად, თავისთავად უსამართლო არ არის. პირობა უსამართლოა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იგი არსებითად და გაუმართლებლად ზღუდავს მომხმარებლის უფლებებს და მას მოვაჭრესთან შედარებით არახელსაყრელ მდგომარეობაში აყენებს.

პირობის სამართლიანობა არ შეიძლება ეჭვის ქვეშ დადგეს მხოლოდ იმიტომ, რომ მომხმარებელს ხელშეკრულების პირობა სუბიექტურად, მისთვის არახელსაყრელი ჰგონია ანდა მძიმე ტვირთად მიაჩნია. პირობის სამართლიანობის საზომია ობიექტურად არსებული წინაპირობები – ერთ შემთხვევაში ეს არის ხელშეკრულების ფორმირების სტადია (ე.წ. პროცედურული სამართლიანობა), ხოლო მეორე შემთხვევაში – თავად ხელშეკრულების ან/და მისი პირობების შინაარსი (არსებითი სამართლიანობა). ამასთან, შეფასების ეს ორი კრიტერიუმი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად კი არ განიხილება, არამედ ერთობლივად აყალიბებს ხელშეკრულების სტანდარტულ პირობათა სამართლიანობის ტესტს.

¹¹⁵ Commission Notice, Guidance on the Interpretation and Application of Council Directive 93/13/EEC on Unfair Terms in Consumer Contracts, 2019/C 323/04, 31.

¹¹⁶ Rott P., Unfair Contract Terms, in: Research Handbook on EU Consumer and Contract Law, Edited by Ch. Twigg-Flesner, Edward Elgar Publishing, 2016, 300.

ამავდროულად, არ არის გამოირიცხული, რომ პროცედურული ნაწილის ხარვეზი საკმარისი იყოს პირობის უსამართლოდ მიჩნევისათვის. მაგალითად, ინფორმირებული თანხმობის არარსებობის შემთხვევაში, პირობის შინაარსის კვლევა აზრს კარგავს, ვინაიდან, სახელშეკრულებო ბოჭვა თავიდანვე იმდენად ხარვეზიანია, რომ შესაძლოა ჩაითვალოს შესასრულებლად არასავალდებულოდ. ამის სანინააღმდეგოდ, ხელშეკრულების დადების პროცედურული ნაწილის გამართულობა, ჯერ კიდევ არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ ხელშეკრულების პირობის შინაარსი ავტომატურად სამართლიანად ჩაითვალოს. გარდა ამისა, გასათვალისწინებელია სადავო პირობასთან კავშირში მყოფი სხვა პირობებიც და ყველა ის გარემოება, რამაც განაპირობა ხელშეკრულებაში პირობის ჩართვა.

საგულისხმოა, რომ თუ პირობას აკლია სიცხადე, ჯერ უნდა დადგინდეს მისი შინაარსი ბუნდოვანია თუ ორაზროვანი. მხოლოდ ბუნდოვანი პირობა შეიძლება ჩაითვალოს ბათილად, ხოლო ორაზროვანი – უნდა განიმარტოს მომხმარებლის სასარგებლოდ. ამასთან ანგარიშგასაწევია მომხმარებლის ინტერესები ხელშეკრულების ან მისი პირობის სამართლებრივი ძალის შენარჩუნების მიმართ, რადგან ბათილობა თავისთავად იწვევს პირობის არარსებულად აღიარებას, ხოლო ბათილი პირობის საფუძველზე განხორციელებული შესრულება უკავშირდება რესტიტუციის წესებს. თავის მხრივ, პირვანდელი მდგომარეობის აღდგენა ყოველთვის მომხმარებლის ინტერესების სასარგებლო გადაწყვეტა არ არის. ამ შემთხვევისთვის, გასაზიარებელია სტანდარტულ პირობათა სამართლიანობის შეფასების გერმანული მოდელი – ჯერ უნდა გამოირიცხოს პირობის ბათილად ცნობის საფუძველი და შემდგომ უნდა მოხდეს პირობის განმარტება მომხმარებლის სასარგებლოდ.

ამავდროულად, ხელშეკრულების სტანდარტული პირობის ბათილად ცნობის საფუძველი გამომდინარეობს სამართლიანობის ზოგადი ტესტიდან, როგორცაა ნდობისა და კეთილსინდისიერების მოთხოვნების დარღვევის შედეგად მხარეთა უფლება-მოვალეობებს შორის გაუმართლებელი დისბალანსი მომხმარებლის საზიანოდ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ დამოუკიდებლად არც ნდობის და არც კეთილსინდისიერების მოთხოვნის დარღვევა არ იწვევს პირობის უსამართლობას, თუმცა ორივე სავალდებულო წინაპირობაა გაუმართლებელი დისბალანსის არსებობის დასადგენად. თავის მხრივ, გაუმართლებელი დისბალანსი გულისხმობს მომხმარებლის უფლება-მოვალეობების ისეთ შეზღუდვას, რაც იწვევს სახელშეკრულებო ურთიერთობების მარეგულირებელი წესებისაგან იმგვარ გადახვევას, რაც ვერ იქნება გამართლებული პირობის შემდგენი მხარის სახელშეკრულებო თავისუფლებისა და კერძო ავტონომიის პრინციპების დაცვის უპირატესობით.